

Cultura și muzica în Ordinul Franciscan

Lect. univ. dr. Cristian Dumea
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
cristidumea@yahoo.it

Abstract

Who are the Franciscans and what was their cultural contribution? The present study aims to show what was the contribution of the Franciscan movement in the cultural-musical context of the European Middle Ages. During the eight centuries of their existence, the Franciscan monks carried out an intense cultural activity, starting from the study of theology and philosophy under their various aspects, up to the study of nature and man, through art and the human sciences. Thus, in addition to numerous philosophers and theologians, a large number of connoisseurs in the exact and natural sciences and also in the field of art, history and literature stood out.

From a musical point of view, no other monastic order has such a large number of composers, theoreticians, instrumentalists and interpreters of music. And this is not a passing episode, but a constant for centuries, with a particular growth starting from the 16th century.

Keywords: *The Franciscan Order, culture, Franciscan musicians, art, history, literature*

Cine sunt franciscanii și care a fost contribuția lor pe plan cultural? Ordinul Franciscan este unul dintre cele trei ordine călugărești ale Bisericii Romano-Catolice, alături de cel benedictin și dominican, care a luat naștere în Italia, în prima jumătate a secolului al XIII-lea, într-un context istoric bine definit, prin opera lui Francisc din Assisi.

Din punct de vedere muzical (aici ne referim la muzica sacră occidentală), franciscanii constituie un punct de referință important în elucidarea unor aspecte încă necunoscute din istoria muzicii. Aceștia, fiind sub dependența și în serviciul direct al papei, prin mandatele lor misionare au contribuit la răspândirea și cunoașterea cântului roman în lumea întreagă. În virtutea jurământului de ascultare față de scaunul papal, franciscanii au păstrat și perpetuat în istorie nu numai doctrina Romei, dar și *traditio canendi*

a acesteia. În sec. al XIX-lea, când a început reforma liturgică romană, cântul gregorian s-a demonstrat a fi fost păstrat, în modul cel mai fidel, tocmai în manuscrisele franciscane.

Manuscrise, precum codicele 695 din biblioteca Bazilicii Papale *San Francesco* din Assisi, cunoscut sub numele de *Cantorino di Reims*, datat în anul 1262, sau manuscrisul 338, ce conține prima *laudă* cunoscută în istoria muzicii, sunt exemple inedite de prepolifonie și sunt dovada că liturgia franciscană a constituit și terenul de experimentare a noilor inovații tehnico-muzicale.

Cine sunt franciscanii

Înainte de a dezvolta argumentul propriu-zis, considerăm oportun a prezenta succint câteva linii istorice generale ale Ordinului Franciscan. În mod evident, aceasta necesită o rigoare critică și o capacitate sintetică deloc neglijabile, dacă dorim să rămânem în limitele unor informații generale.

Ordinul Franciscan este unul dintre ordinele religioase tradiționale ale Bisericii Romano-Catolice. El datează de la începutul secolului al XIII-lea și a fost întemeiat de Sf. Francisc din Assisi, de unde și denumirea de „franciscan”.

Francisc s-a născut la Assisi, un orașel din provincia italiană Umbria, în anul 1181¹ și a murit în 1226². Ambientul familial a fost acela al categoriei sociale mijlocii din acele timpuri, în plină ascensiune civilă și politică, avidă de bunăstare și libertate, în căutarea vreunui titlu nobiliar pentru a se alătura clasei aristocratice («*majores*»). În prima fază a vieții sale, pe când era încă *in seculo*, Francisc, dotat cu o bună inteligență, ambițios și întreprinzător, a încercat toate căile de ascensiune pentru a avansa în carieră. După mai multe experiențe caracteristice tinerilor din acea vreme, în urma cărora se simte neîmplinit și nerealizat, cade într-o profundă criză existențială și de identitate, și este în căutarea sensului propriei vieți. În această căutare a sa, dornic de autenticitate și originalitate, aude vocea faimosului Răstignit din bisericuța *San Damiano* de lângă Assisi, care-l invită să „repare Biserica sa, care se

¹ Pentru o aprofundare a personalității sale cf. L. DI FONZO, *San Francesco di Assisi (1182-1226). Tratti biografici, spirito e personalità*, în L. DI FONZO, G. ODOARDI, A. POMPEI, *I frati minori conventuali. Storia e vita 1209-1976*, Miscellanea Francescana, Roma, 1978.

² Pentru a cunoaște viața și experiența Sf. Francisc de Assisi, precum și istoria mișcării spirituale întemeiată de acesta, opera de referință este *Fonti Francescane. Nova edizione. Scritti e biografie di san Francesco d'Assisi. Cronache e altre testimonianze del primo secolo francescano. Scritti e biografie di santa Chiara d'Assisi. Testi normativi dell'Ordine Francescano Secolare*, a cura di E. CAROLI, Padova, 2004.

dărâma”³. După mai multe aventuri, Francisc înțelege că este chemat la ceva înalt: să reformeze Biserica din interiorul ei prin trăirea unei vieți exemplare. Stilul de viață pe care l-a adoptat a atras atenția celor din jurul lui, astfel că anumiți prieteni i s-au alăturat. În doar câțiva ani, cercul s-a lărgit și, în 1209, primește din partea papei Inocențiu al III-lea aprobarea verbală de a trăi după o anumită regulă de viață. Inițiativa căpătând proporții internaționale (în 1221 existau deja circa 5000 de membri din principalele națiuni ale Europei), în 1223, Biserica a aprobat definitiv și oficial, prin papa Honoriu al III-lea, *Regula bullata* - și, deci, înființarea Ordinului Franciscan -, care și astăzi constituie norma de viață a franciscanilor.

Istoria vieții și a dezvoltării interne a Ordinului Franciscan, în prima fază, s-a inspirat din viața Sf. Francisc. A fost perioada experienței logice, a organizării esențiale și, totodată, a rapidei adeziuni la activitățile pastorale ale Bisericii.

La moartea carismaticului întemeietor, Ordinul număra circa 10.000 de frați⁴, continuând să se extindă în toate părțile Europei.

Încă de la origini, Ordinul Franciscan s-a orientat spre ambientele universitare. Numeroase grupuri de studenți și profesori ai universităților din Bologna, Paris și Oxford au cerut să intre în Ordin, astfel că la umbra respectivelor universități s-au format în 1231 primele instituții de studii ale franciscanilor care s-au remarcat printr-o adevărată rigoare și prestigiu științific, ceea ce ulterior a dus la formarea *școlii* franciscane, caracterizată printr-o gândire proprie. Inițiatorul *Școlii* este considerat Alessandro de Hales, maestru de filozofie la Universitatea din Paris, care, inspirându-se din Augustin, Bernardo di Chiaravalle, Ugo și San Vittore a realizat o anume direcție culturală. Dintre exponenții mai importanți ai *Școlii* îi amintim pe Bonaventura da Bagnoregio, Duns Scoto, Ruggero Bacon și Guglielmo di Occam. Precizăm faptul că Sf. Francisc, deși nu se considera un om cult, a avut o mare stimă pentru știință, dar cu anumite rezerve. A avut cultură suficientă pentru a înțelege că știința, puterea și averea sunt cele trei mari tentații ale orgoliului uman. Sfântul vedea studiile ca un posibil motiv de discriminare în interiorul fraternității sale; se temea de ziua în care fratele cult ar fi cerut să fie slujit de fratele simplu⁵.

³ Cf. BONAVENTURA DA BAGNOREGGIO, *Leggenda Maior*, în *Fonti Francescane*, II,1. În acea perioadă, conduita morală a multor clerici din cadrul Bisericii lăsa de dorit.

⁴ Termenul „frate”, de la latinescul *frater*, este apelativul cu care franciscanii se numesc între ei, conform voinței Sf. Francisc. În limba română, sub influența monahismului și a terminologiei răsăritene, s-a împământănit însă termenul „călugăr”.

⁵ *Leggenda Perugina*, 73, în *Fonti Francescane*, op. cit.

Îi primea cu plăcere pe doctii care cereau să îmbrace haina franciscană, dar voia ca ei să renunțe la știința lor, nu în sensul de a o anula, ci de a o elibera de tendința propriului eu de a se folosi în mod abuziv de ceea ce era un dar al lui Dumnezeu și a o pune în serviciul celorlalți⁶. Semnificativă în acest sens este scrisoarea pe care o adresa Sfântului Anton de Padova, prin care îl autoriza să predea „sfânta teologie” fraților săi, dar cu condiția ca „studiul să nu stingă spiritul de rugăciune și devoțiune”⁷.

Binomul studiu-rugăciune a fost motivul care a provocat, încă din primii ani ai franciscanismului, anumite polemici între frații „spirituali” și cei „intelectuali”, aspect bine evidențiat de poetul – și el franciscan – Jacopone da Todì, în poeziile sale spirituale, care acuza Parisul (intelectualii) de a fi distrus Assisi (spiritul autentic franciscan)⁸.

Din precizie intelectuală și din obiectivitate istorică, trebuie să spunem că în interiorul Ordinului Franciscan au avut loc diferite diviziuni și reforme, din dorința de a restabili spiritul autentic franciscan, care, de-a lungul istoriei, uneori, și-a pierdut originalitatea. Astfel, s-au născut cele trei ramuri: franciscanii conventuali, franciscanii minori observanți și franciscanii capucini, dar toți făcând parte din același Ordin.

În virtutea Regulii, franciscanii, încă de la origini, au fost sub jurisdicția directă a papei și în serviciul acestuia pentru diferitele activități ale Bisericii universale și, deci, autonomi față de jurisdicția episcopului local. De aici, și denumirea de „ordin de drept pontifical”: astfel, se explică prezența lor în lumea întreagă și în diferite domenii. Pregătirea intelectuală era o cerință nu numai în vederea desfășurării activităților pastorale, dar și prima preocupare în serviciul Bisericii. Datorită prestigiului lor cultural, Sfântul Scaun a acordat deseori franciscanilor responsabilități și servicii de o importanță capitală în Biserică. Începând cu pontificatul papei Sixt al V-lea (1585-1590), au devenit consultanții oficiali ai Sfântului Scaun. Subordonarea directă față de Suveranul Pontif i-a constrâns uneori pe urmașii Sf. Francisc să înfrunte persecuții și să-și jertfească viața proprie, interzicându-li-se dreptul la existență⁹. Aceștia, însă, convinși de idealul lor, au știut să reziste în ciuda oricărei opoziții.

⁶ TOMMASO DA CELANO, *Vita Seconda di San Francesco d'Assisi*, 194, în *Fonti Francescane*.

⁷ K. ESSER, *Die Opuscula des hl. Franziskus von Assisi*, Grottaferrata (Roma), 1976, pp. 147-154.

⁸ *Poesie spirituali*, ed. B. BRUGNOLI, Firenze, 1914, p. 57.

⁹ Amintim aici trista suprimare napoleoniană din Franța, Spania și Italia, precum și cea comunistă din România, din perioada 1948-1989. Pe meleagurile românești, franciscanii au

Contribuția franciscanilor pe plan cultural

În cele opt secole de existență, frații franciscani au desfășurat o intensă activitate culturală, începând de la studiul teologiei și al filozofiei sub diferitele lor aspecte, până la studiul naturii și al omului, prin intermediul artei și al științelor umane. Formarea culturală a franciscanilor a fost încă de la început punctul forte al misiunii lor. Și nu numai studiul Sfintei Scripturi, al teologiei și al celorlalte științe sacre, dar și studiul științelor „profane”. Acest lucru era cerut de relația preotului cu oamenii de cultură, ce nu puteau fi ignorați, și, îndeosebi, de oficiul predicării. Semnificativ în acest sens este exemplul Sf. Anton de Padova, părintele elocvenței franciscane. Este știut faptul că, în predicile sale, Sf. Anton se inspira din literatura lumii antice, citându-i deseori pe scriitorii greci și latini, ale căror *auctoritates* sunt și ele o scânteie sau un reflex al Cuvântului Veșnic ce creează și reînnoiește lumea¹⁰.

De-a lungul istoriei, din rândul franciscanilor, s-au remarcat, astfel, pe lângă numeroși filozofi și teologi, și un mare număr de cunosători în științele exacte și ale naturii și, de asemenea, în domeniul artei, al istoriei și al literaturii. Studiul de față nu ne permite să aprofundăm acest argument, decât în linii mari, motiv pentru care indicăm studiile de referință în acest sens¹¹. Spunem doar că Ordinul Franciscan, pe parcursul existenței sale, a dat Bisericii Romano-Catolice cinci papi: Nicolò IV (1288-1292), Sisto IV (1471-1484), Giulio II (1503-1513), Sisto V (1585-1590) și Clemente XIV (1769-1774).

*Constituțiile Urbane*¹², editate în anul 1628 și rămase în vigoare până în 1932, au codificat o uzanță, existentă cu mult înainte de 1628, și sunt purtătorul de cuvânt al unei vechi tradiții franciscane. Această uzanță a constat în înființarea unor *Academii* speciale în *Colegiile* franciscane, cu scopul de a

ajuns în prima jumătate a secolului al XIII-lea, în zona Transilvaniei. Cf. *Prezența franciscanilor în România până la începutul secolului al XVI-lea*, pp. 123-134, în ANTONEL-AUREL ILIEȘ, *Istoria franciscanismului de la origini până la scindarea prin ITE VOS (1181/1182-1517)*, Editura Srafrica, Roman, 2008.

¹⁰ Cf. B. COSTA, *Le fonti dei «Sermones» di sant'Antonio*, în «Il Santo», 21 (1981), pp. 17-27.

¹¹ Pentru a avea o idee asupra domeniilor de activitate în care s-au implicat călugării franciscani cf. *Impegno ecclesiale dei frati minori conventuali nella cultura ieri e oggi (1209-1997)*, a cura di F. COSTA, OFMConv., Miscellanea Francescana, Roma, 1998; L. IRIARTE, *Storia del francescanesimo*, Edizioni Dehoniane, Roma, 1994, pp. 387-414.

¹² *Constituțiile* sunt alcătuite din articole ce reglementează viața călugărilor franciscani, indicând modul de guvernare a Ordinului. Primele *Constituții* au fost elaborate în anul 1239 și apoi revizuite în codicele legislativ de la Narbonne, din anul 1260.

permite membrilor săi posibilitatea de a cultiva științele umane și orice altă știință compatibilă cu tradiția Ordinului:

*In Collegijs, ac primae Classis Gymnasijs Collegiales, et Baccalaurei Academies ad humanarum literarum, et quarumvis rerum, et scientiarum nostro instituto non adversantium exercitamentum erigere possint, et valeant*¹³.

(În colegii și în gimnaziile valoroase, colegienii și bacalaureații să poată fi autorizați să întemeieze academii de științe umane și de orice altă natură și cursuri de exercitare a științelor care nu se împotrivesc institutului nostru).

În cadrul acestor *Academii*, colegienii puteau să cultive diferite discipline: poezia, retorica, geografia, istoria, etica sau alte științe asemănătoare:

*Quilibet Academicus specialem aliquam facultatem calleat, hic Poesim, ille Rethoricam, alter vero Geographiam, vel Historiam, Ethicam alter, aliiue alias huiusmodi licitas artes profiteantur*¹⁴.

(Fiecare membru al Academiei să fie specializat într-un domeniu: să profeseze unul poezia, altul retorica, altul geografia, altul istoria, altul etica, alții alte discipline îngăduite de felul acesta).

Aceste *Academii*, pe de o parte, dovedesc vitalitatea culturală internă a Ordinului Franciscan, iar pe de altă parte, ne ajută să ne facem o idee despre relațiile acestor centre de studii cu *Academiile* externe. Ne gândim în acest sens, la *Academia dell'Arcadia*, înființată la Roma în anul 1690, de regina Cristina a Suediei, care a inclus printre membrii ei și câțiva franciscani, sub pseudonimele cele mai fanteziste¹⁵.

Desigur, apostolatul specific și studiile filozofico-teologice au constituit dintotdeauna activitatea principală a călugărilor. Însă, aceste ocupații de zi cu zi nu i-au împiedicat pe mulți dintre aceștia să-și îndrepte atenția și spre alte ramuri ale științei, obținând rezultate remarcabile.

¹³ *Costitutiones Urbanae Fratrum Ordinis Minorum Conventualium S. Francisci*, c. 5, tit. 6, n.1, Romae, 1628, p. 185.

¹⁴ *Ibidem*, n. 3, pp. 185-186.

¹⁵ Cf. F. COSTA, *L'Ordine dei Minori Conventuali e la letteratura*, în *Impegno ecclesiale dei frati minori conventuali nella cultura ieri e oggi (1209-1997)*, a cura di F. COSTA, OFMConv., Miscellanea Francescana, Roma, 1998, p. 632.

Spiritul franciscan, întrupând toată gama noilor aspirații sociale și religioase, și introducând o nouă viziune despre viață, o reevaluare a omului și a naturii, a contribuit la crearea a noi modalități de expresie și de prezentare a idealului frumuseții¹⁶. Pietatea franciscană a sugerat subiecte, teme noi și emoționante, cu o mare incidență asupra sentimentului popular. Literatura devine descriptivă chiar în primele izvoare biografice; în pictura creștină, pentru prima dată, apare *portretul*, ca efect al interesului suscitât de persoana Sf. Francisc, chiar și în trăsăturile sale fizice (Cimabue, Simone Martini); sfântul este prezentat ca un personaj istoric și real, fiind lăsat deoparte convenționalismul hieratic al icoanelor bizantine.

Sensibilitatea, viziunea asupra vieții și trăirea grupului franciscan au furnizat pictorilor, arhitecților și scriitorilor idei artistice și conținuturi originale, traduse de aceștia prin imagini plastice, ce acordă o mai mare atenție miracolului naturii, dramatismului existenței și umanității fragile și suferinde.

Printre istoricii occidentali, este răspândită convingerea că franciscanii au avut o contribuție relevantă în promovarea Umanismului italian și european, ei având meritul de a se situa la originile Renașterii italiene. Ernest Renan îl consideră pe Sf. Francisc din Assisi drept „părintele artei italiene”¹⁷. Locuința franciscană umilă, săracă și modestă, a influențat construcția caselor și a bisericilor, ducând la nașterea unei arhitecturi noi, ce a privilegiat – în dinamica generală a templului gotic – un stil simplu, cu linii sobre și esențiale, chiar și în cazul edificiilor de cult de mari dimensiuni¹⁸.

Simplitatea și transparența franciscană își găsesc rădăcinile într-o imensă profunzime și, numai săpând în acest adânc, poate fi înțeleasă în mod adecvat. Umanismul franciscan este viață care aspiră la plinătate, fiind posibilă în ea noi perspective, noi întrebări și noi răspunsuri. Optimismul său înăscut, care privește spre cer, dar pentru a iubi mai mult pământul, îl face să vadă tot ceea ce îl înconjoară cu un ochi plin de iubire și de o permanentă simpatie.

Activitatea muzicală a franciscanilor

În ceea ce privește activitatea muzicală a acestui Ordin, precizăm că studiile în acest sens sunt puțin cunoscute. Din cercetările noastre, până în

¹⁶ Cf. I. BALDELLI – A.M. ROMANINI (a cura di), *Francesco, il francescanesimo e la cultura della nuova Europa*, Roma, 1986.

¹⁷ Cf. *Francois d'Assise*, în *Nouvelles études religieuses*, Paris, 1884, p. 337.

¹⁸ Cf. H. THODE, *Francesco d'Assisi e le origini dell'arte del Rinascimento in Italia*, Donzelli, Roma, 1993, p. 302.

acest moment, putem spune că, în țara noastră, sunt aproape inexistente, motiv pentru care am dorit, în calitate de membru al acestui Ordin, să aprofundez mai îndeaproape acest argument¹⁹.

Muzica a fost și este antidotul cel mai eficace împotriva cinismului și este cea mai elocventă mărturie a spiritualității înnăscute în om, motiv pentru care arta muzicală este, probabil, activitatea în care s-a exprimat cel mai bine idealul franciscan.

Admirația istoricilor pentru numărul franciscanilor care s-au dedicat artei sunetelor este profund și sincer. Niciun alt ordin religios nu prezintă un așa mare număr de compozitori, teoreticieni, instrumentiști și interpreți ai muzicii. Și acesta nu este un episod trecător, ci o constantă de secole, cu o creștere deosebită începând cu secolul al XVI-lea.

Istoriografia muzicienilor franciscani numără diferite volume și articole, dar nu a fost încă realizat un studiu general asupra evoluției, prezenței, activității și operei lor. Erudiții compilatori ai bibliografiei franciscane din secolele XVII - XVIII oferă nume și opere, dar nu sunt în ordine sistematică și sunt aproape indeciși în care categorie de muzicieni să-i pună, acest lucru datorându-se faptului că dirijorul capelei, de obicei, era în același timp și compozitor și organist și teoretician, potrivit mentalității despre muzicianul complet. Izvoarele de bază care conțin informații asupra muzicienilor franciscani pot fi consultate în diferite studii²⁰ și în

¹⁹ *Contribuția Ordinului Franciscan în muzica europeană și Francesco Maria Zuccari*, lucrare de doctorat în cotutelă internațională la Universitatea „George Enescu” din Iași (2013) și Pontificio Istituto di Musica Sacra din Roma (2014).

²⁰ Cf. J. F. SBARALEA, OFMConv., *Supplementum et castigatio ad Scriptores trium Ordinum S. Francisci a Waddingo aliisve descriptos*, 3 voll., Roma, 1908-1936; printre scriitorii franciscani sunt amintiți și muzicienii care au trăit până în anul 1764, anul morții lui Sbaralea; D. STELLA, OFMConv., *Serie dei Maestri di Cappella Minori Conv. di S. Francesco. Compilata dal P. Stanislao Mattei bolognese e Maestro di Cappella in S. Francesco di Bologna nell'anno 1800*, în «Miscellanea Francescana», 21 (1920), pp. 42b-48a, 147b-150a; 22 (1921), pp. 44a-48a, 134a-138a; 23 (1922-1923), pp. 122b-141a: conține 123 de nume de autori, însoțiți de operele lor; R. CASIMIRI, *Musicisti dell'Ordine Francescano dei Minori Conventuali dei sec. XVI-XVII*, în «Note d'Archivio per la storia musicale», 16 (1939), pp. 186-199, 238-250: există informații despre 167 de muzicieni care au trăit între anii 1560-1767; D. SPARACIO, OFMConv., *Musicisti Minori Conventuali. Con più diffusa menzione di coloro che vissero dal 1700 ai giorni nostri*, în «Miscellanea Francescana», 25 (1925), pp. 13a-29b, 33a-44a, 81a-112b: prezintă o listă cu numele a 312 muzicieni, cu scurte indicații biografice; A. SARTORI, OFMConv., „Musicisti e organari”, în *Archivio Sartori. Documenti di storia e arte francescana*, a cura di G. Luisetto, OFMConv., Biblioteca Antoniana-Basilica del Santo, Padova, 1989, pp. 386-463: prezintă o listă cu numele a 902 muzicieni, întocmită pe baza unor documente de arhivă, dintre care foarte mulți aparțin Ordinului Franciscan.

corespondența lui Padre Giovanni Battista Martini (1706-1784), întreținută cu diferiți muzicieni importanți ai timpului, ce numără peste 6000 de scrisori, dintre care foarte multe sunt adresate de Martini confrăților săi muzicieni²¹.

Ordinul Franciscan și-a manifestat predilecția pentru muzică încă de la începuturile sale, dar, ulterior, această preocupare a devenit o caracteristică. Marile biserici occidentale franciscane, de care erau legate comunități numeroase, aveau nevoie de liturgii corespunzătoare. Adecvarea la cultura timpurilor ducea spre emulație, aceste bazine găsiindu-se în mijlocul orașelor, în apropierea altor biserici importante. Nivelul de cultură al Ordinului, cel puțin în centrele cele mai importante, impunea manifestări serioase și valabile din punct de vedere cultural; aflulul numeros de credincioși comporta o predicare doctă și o liturgie solemnă cu acompaniamentul unor melodii adecvate. Astfel, s-au născut *capelele* muzicale de la Assisi, Padova, Bologna, Milano, Roma, Napoli, Palermo, Veneția ... Însă la fel de importante sunt și alte biserici franciscane transalpine: *Sfânta Cruce* din Viena, *Sfântul Iacob* din Praga, *Sfântul Francisc* din Cracovia sau alte biserici din Germania, Franța, Spania sau Portugalia.

Fiecare oferea un cadru unde s-au format adevărate școli muzicale din care au ieșit maeștri celebri. Dintre toate s-au remarcat în special *capelele* muzicale din Padova, Bologna și Assisi, cu franciscani celebri intrați în istoria muzicii occidentale sau aflați în așteptarea unei exacte recunoașteri prin publicarea manuscriselor lor. În jurul acestor centre muzicale s-au format acele laboratoare de muzică denumite *scriptorium*, unde erau copiate nu numai manuscrisele, dar care erau și adevărate locuri experimentale fie din punct de vedere vocal-monodic, fie vocal-polifonic, instrumental sau vocal-instrumental. Dintre aceste trei *capele* muzicale, cea mai importantă este cea din Padova; destul de cunoscută este și *Cappella San Francesco* din Bologna, care se concentrează în jurul personalității părintelui Giovanni Battista Martini, pe când cea din Assisi, practic, așteaptă investigarea.

Ordinul Franciscan, luând naștere în Italia, s-a dezvoltat cu precădere în acest spațiu geografic. Prin urmare, aici s-au dezvoltat și principalele centre muzicale ale Ordinului. Acestea s-au format, mai cu seamă, pe lângă Bazilica *San Francesco* din Assisi, unde se află mormântul Sf. Francisc, și pe lângă Bazilica *Sant'Antonio* din Padova, unde se află mormântul Sf. Anton, cu scopul de a deservi ceremoniile religioase. Cu timpul, fiind un punct de atracție pentru numeroși pelerini sau turiști din întreaga lume, acestea au luat amploare și au devenit adevărate instituții muzicale. Repertoriul existent în

²¹ Prețioasa corespondență se află în Biblioteca Conservatorului „Giovanni Battista Martini” din Bologna.

aceste arhive muzicale cuprinde toate momentele semnificative ale muzicii europene, de la nașterea polifoniei până la înflorirea școlilor de operă din Ottocento.

BIBLIOGRAFIE

1. BALDELLI I., - ROMANINI A. M., (sub îngrijirea), *Francesco, il francescanesimo e la cultura della nuova Europa*, Roma, 1986
2. BRUGNOLI B., *Poesie spirituali*, Firenze, 1914
3. CASIMIRI R., *Musicisti dell'Ordine Francescano dei Minori Conventuali dei sec. XVI-XVII*, în «Note d'archivio per la storia musicale», XVI (1939), pp. 186-199, 238-250
4. COSTA F., (sub îngrijirea), *Impegno ecclesiale dei frati minori conventuali nella cultura ieri e oggi (1209-1997)*, Pontificia Facoltà Teologica «San Bonaventura» Frati Minori Conventuali Roma-Seraphicum, Miscellanea Francescana, Roma, 1998
5. *COSTITUTIONES URBANAE FRATRUM ORDINIS MINORUM CONVENTUALIUM S. FRANCISCI*, Romae, 1628
6. DI FONZO L., ODOARDI G., POMPEI A., *I frati minori conventuali. Storia e vita 1209-1976*, Miscellanea Francescana, Roma, 1978
7. DUMEA C., *Contribuția Ordinului Franciscan în muzica europeană și Francesco Maria Zuccari*, lucrare de doctorat în cotutelă internațională la Universitatea „George Enescu” din Iași (2013) și Pontificio Istituto di Musica Sacra din Roma (2014).
8. ESSER K., *Die Opuscula des hl. Franziskus von Assisi*, Grottaferrata (Roma), 1976
9. *FONTI FRANCESCANE. Nova edizione. Scritti e biografie di san Francesco d'Assisi. Cronache e altre testimonianze del primo secolo francescano. Scritti e biografie di santa Chiara d'Assisi. Testi normativi dell'Ordine Francescano Secolare*, sub îngrijirea lui CAROLI E., Editrici Francescane, Padova, 2004
10. ILIEȘ A. A., *Sfântul Francisc de Assisi și franciscanii din România. Provincia franciscană conventuală „Sf. Iosif”*, Editura Serafica, Roman, 2012
11. *IL SANTO. Rivista francescana di storia, dottrina, arte*, Centro Studi Antoniani, Basilica del Santo – Padova, 1961-2012
12. IRIARTE L., *Storia del francescanesimo*, Edizioni Dehoniane, Roma, 1994
13. SARTORI A., *Documenti per la storia della musica al Santo e nel Veneto*, Neri Pozza Editore, Vicenza, 1977 (Fonti e Studi per la Storia del Santo a Padova – Fonti 4)
14. SBARALEA J. F., *Supplementum et castigatio ad Scriptores trium Ordinum S. Francisci a Waddingo aliisve descriptos*, 3 vol., Roma, 1908-1936

15. SPARACIO D. M., *Musicisti minori conventuali, con più diffusa menzione di coloro che vissero dal 1700 ai giorni nostri*, in «Miscellanea Francescana», 25 (1925), pp. 13-29, 30-44, 81-112
16. STELLA D., *Serie dei Maestri di Cappella Minori Conv. Di S. Francesco. Compilata dal P. Stanislao Mattei bolognese e Maestro di Cappella in S. Francesco di Bologna nell'anno 1800*, in «Miscellanea Francescana», 21 (1920), pp. 42-48, 147-150; 22 (1921), pp. 44-48, 134-138; 23 (1922-1923), pp. 122-141
17. THODE H., *Francesco d'Assisi e le origini dell'arte del Rinascimento in Italia*, Donzelli, Roma, 1993